

KİTAP İNCELEMESİ

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON LEGAL EDUCATION

An Agenda from a European Perspective for the Interdisciplinary Training of a New International Commercial Lawyer*

Yazar: Jens DROLSHAMMER

Av. İdil ELVERİŞ, LL.M.**

Giriş:

Dünya ve hukuk hızla değişir ve giderek uluslararasılaşırken, Türkiye’de hukuk eğitiminin statik kaldığı, teoriye ve çoğunlukla akademik hususlara ağırlık vermeye devam ettiği yönündeki gözlemimizin, İsviçreli bir meslektaşımızca kendi ülkesi bakımından da iddia edildiği bu kitabını büyük bir ilgiyle okuduk. Yazar, sözkonusu statikliğin özellikle uluslararası ticaret hukuku ile uğraşan hukukçular için çeşitli sorunlar doğurduğuna değiniyor ve bu sorunların aşılabilmesi için ülkemizde de uygulanabilecek bir takım çözümler öneriyor. Biz de bu nedenle bu kitap incelemesini yazarak, yazarın önerilerini ülke-

---

*) “Küreselleşmenin Hukuk Eğitimi Üzerindeki Etkileri - Bir Uluslararası Ticaret Hukukçusunun İnterdisipliner Eğitimi İçin Avrupalı Bakış Açısıyla Gündem” Zürih, Schulthess 2003, 240 sayfa, 138 İsviçre Frankı/99 Euro. Bu yayın “die Internationalisierung von Lehre und Forschung-eine Agenda für die interdisziplinär ausgerichtete Ausbildung zum in Wirtschaft und Management tätigen International Lawyer” isimli, 2000 yılında St. Gallen’da yapılan İsviçreli Hukukçular Toplantısı’nın yıllık buluşması için yazılmış kitabın İngilizce tercümesidir.

***) İstanbul Bilgi Üniversitesi, Hukuk Kliniği Proje Koordinatörü ve Öğretim Görevlisi. Editörü olduğu bu kitabı bana hediye ederek, okumamı sağlayan Dr. Nedim Peter Vogt’a teşekkürlerimle.

mizdeki eğitimciler ve meslektaşlarımızla paylaşmak istedik. Bu önerilerin her meslektaşımızı düşünmeye sevk edeceğini ve yapılabilecek değişiklikler için yol göstereceğini umuyoruz.

I. Küreselleşmenin Hukuk Dünyasında Yarattığı Değişimler ve Yol Açtığı Sorunlar:

Yazar, küreselleşmenin hukuk uygulamasını, hukuk bürolarını ve hukukçuları nasıl değiştirdiğine ilişkin gözlemleri ile başlıyor kitabına.

Küreselleşme, başlangıçta ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine bağımlılığını anlatmakta kullanılan bir kavramken, giderek hayatımızın siyasi, sosyal ve kültürel alanları için de kullanılır hale geldi¹. Teknik gelişmeler, siyasi blokların çözülmesi, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve Güney Amerika Ticaret Birliği gibi ticaret blokları sayesinde ülkelerin birbirleriyle sınır ötesi teması kolaylaştı. Bu faktörlerin hepsinin aynı anda olması ise daha önce eşine rastlanmamış bir etki doğurdu² ve birden fazla hukuk sistemini içeren sınır ötesi hukuk hizmetlerine olan talep arttı. Bunun sonucunda, dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, hukukçuların uluslararası meselelere yoğunlaşması gerekti³.

1990'lardaki deregülasyon ve liberalizasyon dalgası birçok büyük şirketin birleşmesini beraberinde getirdi. Bu birleşmeler özellikle Avrupa'da siyasi bütünleşmenin de getirdiği ivmeyle hızlandı⁴. Bir yandan, bu denli çok sınır ötesi işlem, kaçınılmaz olarak sınır ötesi ihtilafların sayısını da artırdı. Bu bağlamda uluslararası tahkim de giderek gelişer bir alan oldu⁵. Diğer taraftan ürünlerini dünyanın bir çok yerinde satan firmalar ürün sorumluluğundan dolayı bir çok ülkede dava edilmeyi bekledikleri

1) s.13

2) id.

3) s.14

4) s.15

5) id.

gibi, talep sahipleri de bu taleplerini başka ülkelerde ileri sürmekten çekinmez hale geldi. Bunun en bilinen örneği İsviçre bankalarına karşı ileri sürülen Soykırım talepleri olmuştur⁵.

Tüm bu gelişmelerin hukuk büroları üzerindeki etkilerinden biri, büyük büroların eskiden iş yaptıkları ülkelerdeki muhabir büroların aracılığı yerine, söz konusu ülkelerde bizzat ofisler açmaya başlaması olmuştur. Bu ise uluslararası alanda lider dil olarak İngilizce'nin, model olarak da Amerikan hukuk bürolarının öncü olarak doğmasını sağlamıştır⁷. Hatta "beş büyükler"⁸ olarak nitelenen firmalar hem hukuk hem de diğer danışmanlık hizmetlerini aynı yerde vermeye başlamışlardır. Hukukla iş dünyasının bu kaynaşması ve iç içe geçmişliği önümüzdeki dönemde de azalacak gibi değildir⁹.

Yazar bu gelişmeler meydana gelmeden önceki eski "güzel" günlere dikkat çekiyor. O günlerde uzmanlaşma pek yoktu. Ticari düşünüş çok kısıtlıydı, piyasalar korunuyordu, rekabet de sınırlıydı. Milli ekonomiler belli alan ve şehirlerde yoğunlaşmış ve parçalara bölünmüştü¹⁰. Mali sektörün önemi azdı ve iş dünyası da hukuki meselelere pek önem vermezdi. Hatta eskiden büyük şirketlerin oldukça uzmanlaşmış büyük hukuk departmanları

---

6) id.

7) s.16

8) Kitabın yazıldığı 2000 yılında durum yazarın bahsettiği şekildedeydi. Ancak patlayan Enron, Worldcom gibi skandallar sonunda, bu beş büyüklerden biri olan Arthur Andersen'in hem danışmanlık hem denetim hizmeti vermesinin ne tür menfaat çatışmalarına neden olduğu görüldü. Bu nedenle, ABD'de sözkonusu firmaların verebileceği danışmanlık hizmetlerini büyük ölçüde sınırlayan, Halka Açık Şirketlerin Hesaplarının Denetimi Üstkurulu (Public Company Accounting Oversight Board) isimli yeni bir üst kurum oluşturan, çeşitli mali denetim standartları getiren, Sarbanes Oxley Act kanunlaştı. Yeni Kanun, ABD'de sıkça rastlandığı üzere, tasarıyı hazırlayan senatörlerin ismini taşımaktadır ve 30 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun metni için bkz: <http://news.findlaw.com/hdocs/docs/gwbush/srabanesoxley072302.pdf>.

9) s.17

10) id.

bulunurdu¹¹. Oysa şimdi yukarıda anılan gelişmelerin etkisiyle mali hizmetlerin -özellikle bu alanda etkin Anglo-Sakson mali hizmet kuruluşlarının- önemi artmıştır. Bu dolaylı olarak söz konusu mali merkezlerin bulunduğu Londra ve New York gibi yerlerdeki hukuk bürolarının önemini de artırmıřtır¹². Artan hareketlilik ve kolaylaşan iletişim, tüm bu gelişmelerle birleşince hukuki danışmanlık hizmeti verenlerin üstlerine de ağır bir yük binmeye başlamıştır. Avukatların uzmanlaşmaları gereği yanında, çalışma saatlerinde artış yaşanmıştır. Bunun yanında avukatların giderek artan şekilde ekonomiden anlamaları gerekir olmuştur. Kalite arttıkça, hukukçuların sürekli ve yoğun derecede meslek içi eğitim alması şart hale gelmiřtir¹³.

Yazar, tüm bu gelişmelerin Kıta Avrupası'nda bir takım sorunlar doğurduğuna dikkat çekmektedir. Bunların başında, profesyonellerin sayısının ve mali kaynakların az, ülkelerin hukuk sistemlerinin mevcut yapıları ile katı ve esnemez olduklarının anlaşılmış olması gelmektedir¹⁴. Bundan başka, ülkeler arasındaki kültür farklarının büyüklüğu, piyasa ekonomisi anlayışı ve perspektifinin bulunmaması, uluslararası işlemlerde Kıta Avrupalı firmaların öncü olmak istememesini, dolayısıyla sözkonusu firmaların, öncü rolünü üstlenen Anglo-Amerikan hukuk büroları için ancak bir alt-müteahhit olmaları riskini beraberinde getirmiřtir¹⁵. Yukarıdaki gözlemlerin özellikle İstanbul'da yurtdışı ile yoğun olarak iş yapan hukuk büroları tarafından da paylaşılacağını düşünüyoruz.

Yazara göre bahsi geçen değişimler büyük şirketlerin hukuk departmanlarını da etkilemiřtir¹⁶. Son zamanlarda bu departmanlardaki baş hukuk müşaviri denen kişi artık şirketlerin üst düzey idaresinde görevli birisi haline gelmiřtir¹⁷. Bunun nedenini, modern ticaret hukukunun

---

11) id.

12) s.18

13) id.

14) id.

15) id.

16) s.21

17) s.22

şirketlere giderek artan hukuki, idari ve cezai yaptırımlar dayatır hale gelmiş¹⁸ olmasında, dolayısıyla şirketlerin kanuna uyma yükümlülüğünün önem kazanmasında aramak gerekir. Diğer taraftan, medyanın da önemi artmış, şirketler şöhretlerini koruma konusunda hassas davranmaya başlamışlardır¹⁹.

Yazar, ne hukuk ne de iş idaresi eğitiminin, yukarıda değinilen bu değişiklikleri fark edebildiğini belirtmektedir²⁰. Yazara göre, söz konusu değişikliklerin hukuk eğitimini en çok zorladığı noktalar, hukukçuların giderek artan şekilde interdisipliner bir bakış açısına²¹ ve piyasa ve rekabete dayanan bir anlayışa²² sahip olmasını gerektirmesidir. Ancak uzmanlaşma ihtiyacının gerektirdiği bu teknokrat bakış açısı, zaman zaman katı yargılara dayalı hukuki görüş açısıyla çatışmaktadır²³. Oysa uygulama, mahkeme ve bir takım idari kararlara dair görüş vermekten, planlama ve yapılanmaya ilişkin hukuki sorunların çözümü ve olaylara geniş boyutlu yaklaşımı ve giderek artan şekilde başka alanlardaki profesyonellerle çalışmayı gerektiren bir hale gelmiştir.

Tüm bunlardan başka yazar, uluslararası hukukçuların kültürel anlamda bir birikime de sahip olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kısaca yazar, mesleğin hukuki danışmanlıktan, hukuki idareye ve oradan da iş idaresi danışmanlığına doğru bir evrim geçirdiğini belirtmektedir²⁴. Son olarak, Amerikanlaşma bir başka zorluk teşkil etmektedir.

II. Uluslararası alanda hukuk sisteminin, hukuk mesleğinin ve hukuk eğitiminin Amerikanlaşması

Yazarın bu başlık altındaki bir çok gözlemi, kanımızca

---

18) s.23

19) id.

20) id.

21) s.25

22) id.

23) id.

24) s.26

Türk hukuk camiası için de geçerlilik arz etmektedir. Amerika'da önem taşıyan hukuk ve ekonomi²⁵, eleştirel hukuk incelemeleri, feminizmin hukuki teorisi, hukuk ve edebiyat ve eleştirel ırk teorisi gibi teorik tartışmalar, bir kaç istisna dışında, Amerika dışında bilinmemektedir²⁶. Yazara göre bu biraz da, özellikle 1945'ten sonra ABD'nin uluslararası ilişkilerde hukukun oynadığı role dair kendi düşünüş tarzını geliştirmiş olmasının bir sonucudur. Bu düşünüş farkı, ABD ile Kıta Avrupa'sı arasında giderek artan bir yabancılaşmaya sebep olmuş ve hatta hukuki meselelerde Amerika karşıtlığına varmıştır²⁷. Bundan akademik çevreler dahil kimsenin endişe dahi duymaması yazarı řaşırtmaktadır²⁸. Yazar, bu farklılığa örnek olarak class action²⁹ adı verilen davalara değinmektedir. Bu usul artık Amerika'nın sadece iç hukuk meselelerinin değil, uluslararası hukukla ilgili meselelerinin çözümünde de kullanılır hale gelmiştir. Bu durumda acaba Anglo Sakson hukukunu bilmek bir hobiden çok bir görev midir?³⁰

25) Sözkonusu akımın özellikle önümüzdeki yıllarda daha da önem kazanacağına inanıyoruz. Akımın en önemli temsilcilerinden biri olan ABD 4. Federal Temyiz Mahkemesi Başkanı Richard Posner tarafından kaleme alınmış olan Economic Analysis of Law adlı kitap bu akımın en önemli kaynağıdır ve ABD'de bir çok okulda ders kitabı olarak okutulmaktadır.

26) s.30

27) Irak Savaşı'ndan sonra bu yabancılaşmanın daha da artmış olduğu söylenebilir.

28) Bu endişeyi biz de paylaşıyoruz. Siyasi meselelerdeki anlaşmazlıklar, iki tarafın da kullandığı ifadelerdeki özensizlik ve çocukça ayak diremeler sonucu başka alanlarda da husumet yaratmış ve diplomasiye ne olduğunu anlamakta güçlük çekmemize sebep olmuştur. Suçlu arama ya da kin gütme gibi ilkel tavırların akademisyenlerin yardımı ile aşılması gerekir görüşündeyiz, zira iki tarafı birleştiren değerlerin onları ayıranlardan çok daha fazla olduğunu yine de düşünüyoruz.

29) Türk hukukunda bulunmayan, bir davacının, sadece kendi menfaati için değil, davalının davranışı nedeniyle benzer şekilde zarar görmüş diğer davalılar adına da dava takip edebilmesi usulü. Bunun için, mahkemenin davacının talebini bu yönde takip edebileceğini onaylaması gerekir. Özellikle müddeabihi küçük olduğu için takip edilmek istenmeyen davalarda sıklıkla kullanılan bu usül, genelde davacıların sayısının oldukça fazla olması nedeniyle, davalının birleştirilmesi usulünden farklıdır.

30) s.31

III. Pax Americana'dan Lex Americana'ya doğru³¹

Yazara göre, Amerikan hakimiyeti üç noktada kendini göstermektedir. Birincisi, ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitiminden beri savunduğu liberalizm ve demokrasi fikirlerinin dünyanın her yerine yayılmış olmasında. İkincisi, askeri güce dayalı dünya üzerindeki egemenlikte. Üçüncüsü, soft power denilen, ABD'nin diğer ülkeleri kendi siyasi çıkarlarının gerektirdiği doğrultuda etkileyebilmesinde³².

Nitekim yazara göre, hukukla gücün bu karışımı ABD'nin kibirinin dünyaya korku vermesine yol açmıştır³³. ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Kara Mayınları Sözleşmesi'ne katılmaması, BM'ye olan borçlarını ödememesi, NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin başlama şekli³⁴, Amerikan mahkemelerinin uluslararası sorunların ulusal önceliklerin çözümünde kullanılmasına izin vermesi -ki burada akla özellikle Soykırım talepleri gelmektedir³⁵- gibi örnekler, ABD'nin gücü ile uluslararası

31) id.

32) s.32

33) s.33

34) Herhalde yazar kitabını bugün yazsa, Kosova Savaşı'nın başlangıcının Irak Savaşı'nın başlangıcı yanında ne kadar özelliksiz olduğunu kabul etmek zorunda kalırdı.

35) Yazarın bu eleştirisine katılıyoruz. ABD'de milli mahkemeler sadece dış politika yapmanın aracı olarak değil, yaygın bir şekilde iç politika yapmanın da aracı haline gelmiştir. Örneğin Kongre'deki baskı grupları nedeniyle yapılamayan yasalar, kişilerin mahkemede dava açması yoluyla mahkemeler eliyle yapılmaya çalışılmaktadır. Bu demokrasi açısından da tehlikeli bir gelişmedir. Bunun en iyi örneği silah lobisinin gücü nedeniyle kanunlaşamayan silah kontrol yasalarıdır. Şiddet ve suç oranında artışa neden olarak, bütçelerindeki masraf kalemlerini artırdığı gerekçesiyle, şehir belediyeleri ve eyaletler, bu masrafların tazmini için silah endüstrisine karşı dava açmışlardır. Benzer şekilde, çeşitli eyaletlerin sağlık bakanlıklarınca da sigara içenler için yapılan ekstra masrafların tazmini için tütün endüstrisine dava açılmıştır. Bilindiği üzere, bu eğilimin uluslararası alandaki muadili yukarıda anılmış olan class action davaları olmuştur. Ancak hatırlanmalıdır ki, İsviçre bankaları on yıllar süren baskı sonucu, ancak ABD'nin kendileriyle ticaret yapmayacağını anladıkları zaman sessiz banka hesap sahiplerinin isimlerini gazetelerde sayfa sayfa yayınlamışlardır. Her ne kadar class action

işbirliği erdemliliğini birleştirmekte başarısız olduğunu göstermektedir³⁶.

Yazara göre, ABD'nin ekonomik hakimiyeti İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Avrupa'yı kendi düşüncesine uygun şekilde yeniden düzenleme veya etkileme politikası ile başlamıştır. Örneğin Marshall Yardımı'nı almak için gereken şartlar Avrupa'da siyasi ve düzenleyici alanda değişikliklere yol açmış³⁷, GATT (şimdi DTÖ), OECC (şimdi OECD), Bretton Wood Sistemi³⁸, ekonomik ve hukuki açıdan ABD'nin değerlerini yansıtan diğer kurumların kurulmasını sağlamıştır. Bu düzenle artan ekonomik refah, rekabetçi sistemin işbirliği sisteminden daha iyi olduğu görüşünü de beraberinde getirmiştir. Özellikle 1990'larda Yeni Ekonomi'ye³⁹ geçilmesi ve demografinin de etkisiyle⁴⁰ Pax Amerikana geçerli olmaya devam edecek gibi görünmektedir⁴¹.

Söz konusu rekabetçi sistemden paylarını üniversiteler de almıştır. Uluslararası hukukçular Amerikan tarzı düşünüş ve bu tarzda eğitimin egemenliği altına girmişlerdir. Yabancılar için Ivy League adı verilen ABD'nin en iyi

---

doğru bir yöntem değilse de, İsviçreliler'in bu sorunu çözmede çok daha önceden harekete geçmesi gerekirdi. Nitekim çözümsüzlük ve ayak sürüme kendi çözümünü yaratmıştır. Aynı usulün şimdi de Soykırım'dan doğan hayat sigortası poliçeleri için hayat sigortacılarına karşı kullanılması bizi şaşırtmayacaktır.

36) s.32

37) Hemen belirtmek gerekir ki, bunda yadırganacak bir şey yoktur. Bir çok yardım yapan hükümet ve kuruluş, verdikleri paranın harcanması sırasında, yardım ettikleri hükümetlerden veya kuruluşlardan çeşitli değişiklik ve reform taleplerinde bulunurlar. Türkiye de bunu IMF ile bizzat yaşamaya devam etmektedir.

38) Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu sözkonusu bu sistem sonucu kurulmuştur. Buna ilişkin etraflı bir tartışma için bkz. STIGLITZ, J., Globalization and its Discontents.

39) Teknoloji balonunun patlaması ertesi yazar acaba halen Yeni Ekonomi hakkında böyle mi düşünüyor, merak etmekten kendimizi alamıyoruz.

40) s.34. Yazar, bugün Avrupa'nın nüfusu 500 milyonken ABD'nin nüfusunun 275 milyon olduğuna, ancak 2100 yılında Avrupa'da nüfusun 275 milyon, ABD'de 500 milyon olacağına dikkat çekmektedir.

41) s.33

okullarında eğitim görmek önemlidir. Bu da dolaylı bir Amerikanlaşmaya yol açmaktadır⁴².

ABD'deki cinsiyet, kültür ve kimlik araştırmaları gibi yeni dallar bazıları için rahatsız edici olsa da, interdisipliner çalışmanın önemi ortadadır⁴³. Diğer taraftan Avrupalılar, ABD ile yaşadıkları zorluğun sadece mevcut siyasi diyalogdan değil, aynı zamanda gerçek bir diyalog için gereken zihinsel yaklaşım ile akademik söylem yetersizliğinden de kaynaklandığını anlamıştır⁴⁴. Bunun sebepleri arasında, ABD'de akademik tartışmaların giderek alt kültürler arası bir söyleme dönüşmüş ve ulusal perspektifle sınırlı kalmış olması ve uluslararası boyutun atlanmış bulunması söylenebilir. Bu tecrit, İngilizce'nin etkinliği ile birleşince Anglo-Sakson hukuk terminolojisi ile düşünüş de artmıştır. Son olarak, interdisipliner çalışma moda haline gelmişse de, bunun için gerekli metodoloji ve teorilerin geliştirilmesine yeterli önem verilmemiştir⁴⁵.

ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki bu artan hakimiyetinin küreselleşmeyle birleşmesi, hukuk, hukuk eğitimi ve mesleği üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bunun sonucunda uluslararası hukuk uygulaması ve bununla ilintili hukuk eğitimi Anglo-Sakson, daha çok Amerikan tarzı düşünüşün egemenliği altına girmiştir. Hukuk kültüründeki bu hakimiyet İngilizce'nin uluslararası ilişkiler ve ticaretin *lingua franca*'sı olmasıyla daha da kolaylaşmaktadır⁴⁶. Diğer taraftan, Amerikan'ın dünyayı kendisine indirgeyerek görme eğilimi giderek artan Amerikan hakimiyeti ile birleşince, Amerikalıların kendi hukuk kültürlerini anlatabilmesi de zorlaşmıştır⁴⁷.

Yazar burada yeniden İsviçre'ye ilişkin gözlemlere dönüyor ve bizim de çok enteresan bulduğumuz, (ve ülkemiz

---

42) s.34

43) s.35

44) id. Bu diyalogsuzluğun düzelmeyeceği hatta artarak kötüleşeceği yönündeki bir görüş için bkz. KAGAN R., Of Power and Paradise.

45) id.

46) s.36

47) s.37

için de geçerli olduğuna inandığımız) edebiyat ve diğer sosyal bilimlerin aksine, hukuk alanında Amerikan araştırmaları diye bir çalışma alanının olmadığı görüşünü dile getiriyor. Bundan başka, üniversitelerde Amerikan Hukuku'nun çok nadir olarak okutulduğunu, okutulduğu durumlarda ise bunun ancak Karşılaştırmalı Hukuk derslerinde olduğunun altını çiziyor. Yazar ayrıca, Amerikan veya Anglo-Sakson hukukunda uzmanlaşan enstitü ve kütüphaneler bulunmadığına da dikkat çekiyor⁴⁸.

Yazara göre, İsviçreli hukukçular genellikle lisede öğrendikleri İngilizce'lerini ve Hukuk İngilizce'si konusundaki yetilerini abartıyorlar⁴⁹. İngilizce ve Anglo Sakson hukukunun artan önemine karşın, İsviçreli hukukçuların ABD'de araştırma yapabilmesi için sağlanan olanaklarda bir değişiklik olmadığına dikkat çeken yazar, genelde Amerikan hukukuna dair araştırma yapmış İsviçreli hukukçular da bulunmadığını belirtiyor. Bundan başka, konuk olarak Amerikan okullarında ders veren İsviçreli akademisyen sayısı giderek azalırken, çok az sayıda İsviçreli de ABD'deki hukuk bürolarında çalıřıyor⁵⁰.

Yazarın bir başka önemli gözlemi ise, basının da ekonomi sayfalarında Amerikan hukukunu sistematik veya eleştirel olarak yansıtma gayesini gütmediği yolunda. Yorumlar genelde ilginç anekdotlar, bir defa meydana gelebilecek tuhaflıklar veya Amerikan hukuk sisteminin başarısızlıkları veya Amerikan medyasının kendi hukuk sisteminde ilgilendiği hususlarla sınırlı⁵¹ kalıyor.

Kısaca, özellikle uluslararası ticaret hukukçuları giderek artan şekilde Amerikan veya Anglo Sakson hukuk kültürü ile yaşıyor, onun etkilerini hissediyorlar ama ne bu hukuku bilme, tanıma ne de yeterince anlama imkânına sahipler.

---

48) s.41

49) id.

50) s.42

51) s.43

IV. Amerikan Hukuk Kültürü'ne Yönelik Yeni bir Bakış Geliştirmek İçin Öneriler

Yazar kitabında bu durumu değiştirmeyi amaçlayan bir çok öneride bulunuyor. Biz bu önerilerden özellikle iki tanesini ele almak istiyoruz.

a) Araştırma ve Eğitime dair:

1. Anglo Amerikan veya Amerikan Hukuku ve bu hukukun Avrupa hukuku ile ilişkisi ayrı dersler halinde öğretilmelidir⁵². Üniversitelerde kredi sisteminin benimsenmesi ve sadece finale bakan imtihan sisteminin gözden geçirilmesi düşünülmelidir⁵³. İnterdisipliner eğitim olanakları araştırılmalı, Hukuk İngilizce'si hem mecburi ders olmalı hem de bazı derslerin sırf İngilizce olarak verilmesi benimsenmelidir⁵⁴.

2. Bazı derslerde Harvard Business School'daki case method olarak anılan dava inceleme metodunun kullanımının yaygınlaştırılması düşünülebilir. Gerçek hayattan örnekler verilmelidir⁵⁵.

3. Uluslararası hukukçu veya uluslararası ticaret hukukçusu yetiştirilmesi için özel programlar düşünülmelidir. Bu programlarda, örneğin yabancı üniversitelerde teorik eğitim, hukuk büroları veya belli kurumların hukuk departmanlarında uygulama eğitimi, profesyonel dil eğitimi, uluslararası iş idaresi eğitimi ve piyasaya hitap edecek diğer konular okutulmalıdır. Bu programın sponsorluğu için bir çok kuruluş bir araya getirilmelidir⁵⁶.

4. Yazar İsviçre'de İngilizce eğitim veren iki okuldan bahsetmekte ve uzun vadede Avrupa'da üniversitelerin bir araya gelerek Amerikalı öğrencileri çekebilecek Avrupa Hukuku çalışmaları programı açmasını savunmaktadır⁵⁷.

---

52) s.48

53) s.49

54) id.

55) id.

56) s.52

57) s.53

b) Meslekte yapılanma ve meslek örgütlerine dair:

Yazara göre, küreselleşmenin etkisi ve hukuk sisteminin, mesleğin ve hukuk eğitiminin Amerikanlaşması karşısında, meslek örgütlerinin de yeniden şekillenmesi gerekmektedir⁵⁸. Özel sektör ile kamu sektörü arasındaki ortaklığın yeniden düşünülmesi gereklidir. Bu bağlamda:

1. Avukatlar, hakimlere veya diğer hukukçulara göre Amerikanlaşma'dan daha fazla etkilenmektedirler. Bu nedenle, kanun yapma sürecinde daha etkin şekilde yer almaları gerekmektedir⁵⁹.

2. Hukuka yüklenen yeni fonksiyonlar öğretimde de, uygulamacıların yeni görevler üstlenmesini gerektirmektedir. Kısaca uygulamacılar, ister meslek içi eğitim ister üniversite eğitimi olsun, öğrenimin piyasaya ve uygulamaya dönük olması meselesiyle ilgilenmeli ve bunu gerçekleştirmeye çalışmalıdırlar⁶⁰.

3. Amerika-İsviçre (bizim için Türkiye) arasındaki hukuki ilişkilere eğilen bir tane bile meslek kuruluşu yoktur⁶¹. Burada yazar, Alman-Amerikan Hukukçular Derneği başkanının, derneğin 25. yılını kutlama töreni çerçevesinde yaptığı aşağıda ilgili bölümleri alınan konuşmasına dikkat çekmektedir:

“ABD artık sadece siyasi, askeri, ticari, teknolojik ve kültürel bir güç değil, aynı zamanda hukuki bir güçtür. Hoşumuza gitsin ya da gitmesin bunun farkında olmalı ve Almanya, Avrupa olarak ABD ile her alanda diyalog içinde olmalıyız. ABD'deki gelişmeler eskisinden çok daha büyük bir hukuk siyaseti denemesidir. Bu nedenle bizim için gelecekte Amerikan Hukuku ile ilgili olmak daha az değil, daha fazla önem taşıyacaktır....”

V. Uluslararası Hukukçunun Eğitimini Belirlerken Prensipler ve Tezler:

Tüm bu gözlemler ertesi, yazar nihayet kitabın asıl

58) s.57

59) s.58

60) id.

61) s.59

konusuna geliyor. Yazara göre, hukuki sorunlar birden fazla hukuk sistemiyle ilgili olmaya devam ettiği müddetçe, dünyadaki iki büyük hukuk sistemi olan Anglo-Amerikan ve Kara Avrupası hukuklarının bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir⁶². Bunun yanında, ABD ve İsveçre gibi federal yapıda ülkelerden gelen hukukçuların, bir hususa ilişkin birden fazla düzenleme olabileceğini (aynı hususun hem eyaletler veya kantonlar hem de federal seviyede düzenlenmiş olabileceğini) bildiğine dikkat çeken yazar, bu tür ülkelerle iş yapan avukatların da federal sistemlerin nasıl işlediğini bilmesi gerektiğini söylemektedir⁶³. Ayrıca, günümüz uluslararası hukukçusunun sadece bir çok sistem ve kültürü bilmesi yetmemektedir. Müvekkil olsun, karşı tarafın avukatları olsun, yargıçlar olsun, her çeşit insanla iyi iletişim kurabilmesi de gerekir⁶⁴.

Bundan başka, uluslararası işlemlerde kullanılan belgelerin İngilizce dışındaki dillerde hazırlandığına dikkat çeken yazar, uygulanacak hukukla ilgili kaynakların, kanunlar veya kitapların da çoğu zaman İngilizce olmayaacağını, müvekkillerin de kendi dillerini kullanmayı tercih edeceğini belirtmektedir. Bu nedenlerden ötürü, bir uluslararası hukukçunun birden fazla dil bilmesi gerekmektedir. Daha önemlisi, belirli bir küresel bakışa, yani iş ilişkilerine ve yargılamaya kendi hukukunun dışından ve başka açılardan da bakabilme yetisine sahip olması şarttır⁶⁵. Özetlersek, yazara göre bir uluslararası hukukçunun sahip olması gereken özellikler:

1. kendi hukukuna ilişkin eğitim ve tecrübe,
2. başka hukuk sistemlerinde eğitim ve tecrübe,

---

62) s.64

63) Bu görüşe biz de katılıyoruz. Özellikle ülkemizde yapılmak istenen bazı reformların veya genelde federalizm konusunun yol açabildiği tartışmalar hatırlanırsa, hukukçuların (artıları ve eksileri ile) federalizmin nasıl işlediğini bilmesi olumlu olur fikrindeyiz.

64) s.65

65) s.67

3. yabancı hukuklarda araştırma yapabilme yetisi,
4. uluslararası bazda hukuk mesleğinden anlama⁶⁶,
5. konuşma, okuma ve anlamayı da kapsayacak şekilde yabancı dil bilme,
6. ekonomi, iş idaresi, siyasi bilimler gibi alanlarda interdisipliner bilgi sahibi olma, (Bu çok önemli bir unsurdur, zira daha önce değinildiği üzere, artık uluslararası hukukçuların alışılmış yapılar dışında çözümler yaratması gerekmektedir).
7. genel bir eğitim, uluslararası tarih, siyaset ve ekonomi ve sosyal, kültürel ve devlet kurumlarına dair bilgi sahibi olma, ki bu küresel bir bakış açısına sahip olmayı sağlayacaktır,
8. uluslararası işlemlerde tecrübe⁶⁷.

VI. Avrupa ve Amerika'da Uluslararası Hukukçuların Eğitimi

Yazar, gerekli olduğuna inandığı bu özellikleri belirledikten sonra, hukukçuların bu özelliklere sahip olabilecek şekilde yetişip yetişmediklerini incelemeye başlıyor. Yazarın görüşü, Amerika'daki okulların geleneksel olarak uluslararası hukuk uygulamasına pek önem vermedikleri ve bunun sonucunda, hukuk öğrencilerinin profesyonelliğe ve mesleğin zorluklarına yeterince hazırlıklı olmadıkları yönünde.

Mezun olmak için Amerikalı öğrencilerin Kara Avrupa'sı Hukuku'na dair genel bilgilerinin veya bu hukuk sistemine dahil ülkelerin hukukuna dair bilgilerinin bulunması gerekmemektedir. Karşılaştırmalı hukuk, öğrencilerin ileriki yıllarda uluslararası hukuk veya uluslararası insan hakları hukuku gibi seçmeli dersler alana değin karşılaşmadıkları, ihmal edilmiş bir daldır⁶⁸. Herhangi bir yabancı dil öğrenme zorunluluğu ve ne resmi ne de ku-

---

66) s.68

67) s.69

68) s.70

rumsal kanallardan yabancı dil öğrenmeyi veya yurtdışında öğrenim görmeyi teşvik eden inisiyatifler bulunmaktadır⁶⁹. Okullar ancak yazın, yurtdışı kurs veya programları düzenlemektedir⁷⁰. Yazar, ABD'deki hukuk fakültelerinin bu geleneksel tecritten çıkmaya başladığına dair bir takım işaretler bulunduğunu belirtiyor ve örneğin, New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin inisiyatiflerine değiniyor⁷¹. Yazara göre, Amerikan Baroları Birliği, Amerikan Hukuk Fakülteleri Birliği gibi kuruluşların da uluslararası boyuta giderek daha çok önem verdiklerine dair işaretler alınıyor⁷².

Avrupa'da ise her ne kadar lise eğitimi sonunda bir yabancı dil etraflıca öğrenilmekte ise de, doğal olarak bu hukuk terminolojisini içermemektedir. Diğer taraftan, hukuk fakülteleri İngilizce'nin uluslararası alanda *lingua franca* haline gelmiş olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir⁷³. Bunun yanında, üniversitelerde uluslararası işlemler öğretilmemektedir, oysa öğrenciler mezun olur olmaz çalışma hayatında bunlarla karşılaşmaktadır. Diğer bir unsur, Avrupa'daki bir çok ülkede meslek eğitiminin neredeyse tamamen devlet üniversitelerinde yapılması ve bu üniversitelerin uzun bir süre yeni perspektif ve metodlara kapalı kalmış olmalarıdır⁷⁴. Bu bağlamda yazar, uluslararası odağa sahip özel bir hukuk fakültesinin kurulmasının önemli bir gelişme olabileceğini düşünmekte⁷⁵ ve Almanya'nın Hamburg şehrindeki Bucerius Hukuk Fakültesi'nden övgüyle bahsetmektedir.

69) Bu gözleme katılmıyoruz. Ancak hatırlanmalı ki, ABD'de hukuk okumak için öncelikle bir üniversite bitirmiş olmak gerekiyor. Bu durumda, üniversite mezunu bir kişi, o zamana kadar yabancı bir dil öğrenmediyse, bunu hukuk fakültesi dolayısıyla yapmasını beklemek biraz hayalperestlik gibi görünmektedir.

70) s.71

71) s.72

72) s.74

73) s.75

74) id.

75) id. Bize enteresan gelense Türkiye'de özel hukuk fakültelerinin çoktan kurulmuş ve sayılarının bugün itibariyle dokuzaya ulaşmış olduğu gerçeğidir. Yeni metod ve usullerin denenebileceği bir çok hukuk fakültesinin bulunması Türkiye için önemli bir şanstır.

Uluslararası ağırlıklı bir programla Ekim 2000'de eğitime başlamış olan bu okulda, üç buçuk senelik bir ders programı uygulanmaktadır. Bu süre zarfında öğrenciler Almanya'da mesleğe girebilmek için geçilmesi gereken ilk imtihanlarını verecek bilgiye sahip olmaktadırlar⁷⁶. Öğrencilerin, eğitimlerinin bir dönemlerini Avrupa veya Amerika'daki bir okulda geçirmeleri zorunludur. Okulda, Avrupa veya Amerika'dan gelen akademisyenler İngilizce olarak ders vermektedir. Bu da TOEFL sınavında alınacak iyi bir sonucun neden okula giriş koşullarından biri olduğunu açıklamaktadır⁷⁷. Okulun ders programı karşılaştırmalı hukuk ve uluslararası hukuka ve Amerikan modelinden alınmış öğretim metodlarına da yer vermektedir⁷⁸.

Lisansüstü programlara bakarsak, hem Amerika'da hem de Avrupa'da amaç, genelde yabancı hukukçulara yerel hukuka dair özel veya genel bilgi vermektir⁷⁹. ABD'deki programlarda ad-hoc bir Amerikan Hukuku'na giriş dışında bu hukukun genel işleyişine dair bilgi verilmemektedir. Avrupa'daki programlar ise yerel dilde sunuldukları için yabancılar için pek ilginç olamamaktadır⁸⁰.

Sonuç olarak, uluslararası hukuk alanında faaliyet gösteren hukukçular hala kendi hukuklarındaki eğitimlerini baz almakta ve bunu ancak mesleği icra ederken kazandıkları tecrübe ve uygulama ile besleyebilmektedirler. Bu ise sistematik olarak gerçekleşmemekte, belli alanlara münhasır kalmakta, kısaca başka bir hukuk sistemini öğrenmek için doğru yöntem olmamaktadır⁸¹.

VII. İsviçre İle İlgili Gözlemler:

Yazarın İsviçre ile ilgili gözlemlerinden bahsedecek olmamızın sebebi, bu gözlemlerin özel hukuk fakültelerimiz

76) id.

77) id.

78) id.

79) id.

80) s.76

81) s.78

dışında, ülkemiz için de geçerli olmasındandır. Yazara göre, kitapta referans verilen bir kaç üniversite dışında, başka hukuk sistemleri İsviçre'de yaygın olarak öğretilmemektedir⁸². Mesleki organizasyonlar ve akademik birlikler, bir kaç istisna dışında, uluslararası meselelerle pek ilgili değildir. Bir çok hukuk fakültesinde derslerin geleneksel bölünmesi, birden çok alana giren konuların okutulmasını engellemekte, bu birliktelik ancak ders bir uygulamacı tarafından anlatıldığında sağlanmaktadır. Oysa çok az sayıda uygulamacı ders vermekte, çok az öğretim elemanı da uygulamanın içinde yer almaktadır. Birbirini çok iyi tamamlayabilecek bu iki unsur bu nedenle kullanılamamaktadır. Hukuk İngilizce'si okutulmamakta, uluslararası bazda araştırma ve yeni enformasyon teknolojisi metodlarından yararlanılmamaktadır⁸³. Yazarın bir başka gözlemi de, hukuk fakültelerinde öğrencileri uluslararası hukuka yönlendirecek teşviklerin bulunmadığıdır. Eskiden prestijli bulunan asistanlık müessesesi, bugün uluslararası kariyerin değil, tam tersine ondan uzaklaşmanın bir aracı olmuştur⁸⁴.

VIII. Sessiz Devrim ve Bologna Modeli

Tüm bunlara rağmen, yazar ülkesindeki üniversitelerde sessiz bir devrimin hüküm sürdüğüne inanıyor. Bu devrim, Avrupa'da Anglo Sakson modeline dayanan bir standartlaşma öngören, 1999 yılında İtalya'nın Bologna şehrinde, Avrupa eğitim bakanlarının katıldığı bir konferansta imzalanan deklarasyonla kabul edilmiş bulunan 3+2+3 modelinin adaptasyonu ile gerçekleşmektedir⁸⁵. Söz konusu modele göre, ilk üç sene sonunda, akademik bilgi ve bir mesleği icra etme yetisini veren üniversite diploması elde edilmektedir. Model aynı zamanda bir modern yabancı dil öğrenmeyi ve modern bilgi ve iletişim teknolojilerini bilmeyi de gerektiriyor. Bu diploma daha sonraki iki yıllık eğitimle elde edilecek lisansüstü derece-

---

82) s.79

83) s.80

84) s.85

85) s.90

nin de ön şartını oluşturmaktadır ve bu aşamada amaç, araştırma ve bireysel çalışmadır. Daha sonraki üç sene, araştırma ağırlıklı doktora ile tamamlanabiliyor⁸⁶.

Yazar, söz konusu reformların Avusturya ve Almanya'da hayata geçirilmiş olduğunu, fakat İsviçre'de eğitimin kantonların yetkisinde olmasından dolayı, federal hükümet düzeyinde bu tür bir eğitim sistemini dayatmanın zor olduğunu belirtiyor. İsviçre'de eğitim meselelerinin mesleki örgütlerde tartişılmadığını belirten yazar, bu konularda ülkesinde şeffaf ve eleştirel bir diyalog olmadığından yakınıyor. Yazara göre, bu konuda yetkili olan üniversitenin iç kurumları genelde resmi bir gizlilik politikası güdüyorlar. Bu da tartişılan fikirlerin ve bilginin kamuoyu tarafından paylaşılmasına engel oluyor⁸⁷.

Bu nedenle, yazar ülkesindeki durumu anlamak için, İsviçre'deki bütün hukuk fakültelerine 19 sorudan oluşan bir anket göndermiş ve reformun gündemlerinde olup olmadığını ve eğer gündemdeyse, içeriğinin ne olduğunu sormuř⁸⁸. Aldığı cevaplardan çıkardığı sonuç, üniversite-deki mevcut ders programının bir uluslararası hukukçu yetiştirmek için yetersiz olduđu⁸⁹ ve hatta uluslararasılaşmanın daha üniversitelerin gündeminde bile olmadığı. Bir kaç istisna hariç, reform çalışmalarına üniversite dışından ne danışman ne de başka şekilde katkıda bulunan ilgililer bulunmamaktadır. Planlama ve karar alma mekanizmaları sadece eğitim kurumlarına bırakılmıştır. Uluslararası gereklerin göz önüne alınması -o da eğer alınıyorsa- ancak lisansüstü eğitim sonrasında olmaktadır⁹⁰.

Yazar, hem İsviçre'den yurtdışına ve tersi yönde öğrenci hareketliliği hem de İsviçre'deki hukuk fakülteleri tarafından yürütölen uluslararası yardımlaşma anlaşmaları arttığı ve İngilizce eğitim dili olarak kullanılabil-

86) id.

87) s.93

88) s.94

89) s.104

90) id.

ceği halde üniversitelerin bundan faydalanamaları dikkat çekmektedir. Kısaca, konuk akademisyenler, dersler ve ders programları eliyle, üniversiteler uluslararasılaşmamıştır veya uluslararasılaşılacak alanlar uluslararası hukuka ilişkin değildir⁹¹. Bunun yanında, hukuk fakülteleri ile hukukun komşu dalları olan ekonomi politikası ve iş idaresi gibi alanlarla arasında bağ da bulunmamaktadır⁹².

IX. Yeni Bir Yaklaşım Belirlerken Göz Önünde Tutulması Gerekenler:

Yazar, mevcut durumu bu şekilde belirledikten sonra, hukuk eğitiminde reformu sağlayacak unsurları tartışıyor. Bu bağlamda, sorularına verilen cevaplara göre reforma başlamış olduğunu tespit ettiği üniversitelerden birisi olan St. Gallen Üniversitesi'nden övgü ile bahsediyor. Bu Üniversitenin rektörünün bir konuşmasından yaptığı alıntıyı, biz de aşağıya aldık⁹³:

“Toplum, ekonomi ve devlet artan bir hızda değişmekte ve bu da Üniversiteyi yeni zorluklarla baş başa bırakmaktadır. Öğrenciler sadece bir konuyu bilmeyi değil, giderek artan şekilde uygulamaya yönelmeyi istiyorlar. Üniversiteler bir yandan bu talepleri karşılamaya çalışırken bir yandan da artan öğrenci sayısı ve azalan fonlarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda üniversiteler rekabetçi bir baskı altındadır. Yabancı ve özel üniversiteler ilginç alanlara yönelmekte ve öğrencilere evden, internet üzerinden okuma imkanı dahi sağlamaktadırlar. Araştırma fonları için üniversiteler yarışmaktadır. Şirket üniversiteleri de mesleki eğitim kursları ile baskı yaratmakta, bunu yaparken de yeni iletişim metodlarından da faydalanmakta ve üniversitedeki mevcut derslerin antika bir görüntü sergilemesine sebep olmaktadır.

Bu baskılar sonucunda biz de güçlü yanlarımızın üstüne giderek yenileneceğiz. Bu zayıf yanlarımızın düzel-

91) id.

92) s.105

93) s.109

meyeceği anlamına gelmiyor. Senatonun onay vermesiyle yeni öğrenim metodlarını uygulamaya başlayacağız. Üniversiteden faydalanan herkes, ders veren hocalar, öğrenciler, idare, toplum, ticari hayat, devlet –mümkün olduğu kadar bu sürece katılmalıdır. Herkesin sorumlu olmasını, herkesin yeni yapıda yer almasını ve herkesin bir rol oynamasını istiyoruz”.

Başkanın daha sonra dile getirdiği önemli görüşlerden birisi de, üniversiteyi toplum ve ticari hayat için önemli bir ortak haline dönüştürmek ve karşılaşılan zorluklarla başa çıkmak için ticaret, hukuk ve sosyal bilimler arasında sorumluluk sahibi ve yaratıcı, interdisipliner bir yaklaşım bulmaktır⁹⁴. Bunu sağlamak için yapılacak birinci şey, öğrencilere birinci sınıf, entegre bir eğitim vermek; akademik, pratik ve sosyal yetilerini artırmak ve daha sonra, toplumda, iş hayatında veya kamu sektöründe uzman veya lider olarak sorumluluk almalarını sağlamaktır. İkincisi, seçilmiş bazı alanlarda en iyi araştırmacı olmaktır. Üçüncüsü, meslek içi eğitimi yapısal bir hale getirmek ve sosyal gelişme için öncü rol oynamaktır. Dördüncüsü, hem eğitimde hem de araştırmada uluslararası bir odağa ve yurtdışındaki önemli okullarla, akademik toplumla ve öğrencilerle iyi bir iletişim ağına sahip olmaktır. Bunun için İsviçre'nin en yakın komşularıyla⁹⁵ iletişimini geliştirmesi önemlidir. Zira kültürel çeşitlilik yeni fikirler ve çözümler getirecektir. Beşincisi, üniversitelerin etkili bir

94) s.112

95) Biz de ülkemizdeki üniversitelerin Balkanlar, Ortadoğu ya da Kafkasya olsun, mutlaka buralardaki öğrencileri hedeflemesi gerektiğine inanıyoruz. Dünyadaki en büyük öğrenci pazarı olan ABD'nin içinde bulunduğu güvenlik histerisinin bunun için fırsat teşkil edebileceğini düşünüyoruz. Nitekim, the Economist dergisinin haberine göre, ABD'nin 11 Eylül'den beri İran, Irak, Suriye, Sudan ve Libya gibi ülkelerden gelen öğrencilere düzenlediği vizelerde %60 ve daha yüksek oranda azalma meydana gelmiştir. Bu sayılar, içinde bulunduğumuz 2003 yılında da düşmeye devam etmiştir. Resmi olarak ABD'nin dostları arasında yer alan ülkeler olmalarına rağmen Suudi Arabistan ve Pakistan da ABD'nin düzenlediği vizelerde 2002 yılında %65 ve %60 oranında azalma görmüşlerdir. The Economist, Beware Students, August 23rd-29th 2003, s. 36.

mali yapıya kavuşarak, manevra alanını genişletmesidir. Altıncısı, yeniliği ve kalitenin yükselmesini teşvik ederek, hizmetlerde uluslararası standartları baz almak ve sonuçları bu standartlarla ölçmektir⁹⁶.

Reformları kararlaştırırken kullanılacak usul şeffaf ve açık olmalıdır⁹⁷. Yani reformlara sadece üniversite ve akademisyenler karar vermemelidir, zira yazara göre bu genelde statükoyu korumak isteyenlere fazla söz hakkı tanımaktadır. Hatta istisnalar dışında, bu tür üniversite konseyleri ve eğitim bölümleri uluslararasılaşmadan profesörlerden bile daha fazla bihaberdir⁹⁸.

Yazar daha sonra on beş maddelik bir prensipler listesi saymaktadır⁹⁹. Biz bunların hepsine girmeden, bazı enteresan bulduğumuz fikirlere değinmek istiyoruz. Örneğin, üniversite piyasaya dönük olmalı ve uygulamaya ağırlık vermeyi düşünmelidir. Üniversite yönetimi okulda faaliyet gösterecek öğrenci organizasyonlarının maksimum fayda sağlaması için standartlar belirlemelidir. Hukuk büroları, şirketlerin hukuk departmanları, mahkemeler ve yargı ile bağlar oluşturulmalı ve öğrencilere uygulamayı görme imkanı sağlanmalıdır. Mezun dernekleri, kampüste iş görüşmesi (ki bu sayede öğrencilerin eğitiminin iş dünyasının talepleriyle orantılı olup olmadığını yerinde görmek mümkün olacaktır), iş dünyasının sponsorluğu gibi hususlar üniversite yönetiminde dikkate alınmalıdır¹⁰⁰.

X. Uluslararası Hukukçunun Eğitiminde Bazı Reform Önerileri:

Yazara göre, öncelikle bir vizyon, misyon ve strateji belirlenmeli¹⁰¹ ve bunu yaparken, uluslararası uygulama esas alınmalıdır. Eğitim, karar bazlı olmaktan, yaratıcılık ve aksiyon bazlı olmaya geçmelidir. Yani kısaca ticari gi-

---

96) s.113

97) id.

98) s.114

99) s.118-119.

100) s.119

101) s.120

rişimciye benzer, girişimci bir hukuka ihtiyaç vardır¹⁰². Hukuk eğitimi ve gerçek dünya arasındaki bağ, hukuk klinikleri¹⁰³, farazi mahkeme yariřmaları¹⁰⁴ gibi yeni metodların kullanılmasıyla daha da artacaktır.

İlgililere uzaktan eğitim olanakları sunulmalıdır¹⁰⁵. Ayrıca meslek içi eğitim ve kariyer planlaması, iş fuarları, uygulanıcılardan faydalanılması gibi hususlar düşünölmelidir¹⁰⁶. Konuk akademisyenler ve uygulamacılar için özel öğretim kadroları açılmalıdır. Öğrencilerin uluslararası yarişmalara katılması teşvik edilmelidir¹⁰⁷. Adı Uluslararası Ticaret Hukukçusu olan bir dergi¹⁰⁸ kurulmalı, okulun yakınında veya içinde uzmanlar için özel hukuk kitapları satan bir kitapçı bulunmalıdır¹⁰⁹. Bütün bunlar kolaylıkla uygulanabilecek fikirler gibi görünse de, unutulmaması gereken, uluslararası hukukçu olma sorumluluğunun bir hukukçunun kendisinde olduđudur¹¹⁰.

XI. Program Önerileri:

Yazar, kitabında üniversitede genel bir reforma gerek olmadan uygulanabilecek bir öneri ortaya atıyor. Bu, Uluslararası Hukukçu Pasaportu adını verdiği, amacı pasaport (sertifika) sahibinin, uluslararası bir kültürle yoğrulacağı, üniversitedeki ana programa paralel ve ona yapılan bir takım eklerle yürüyecek bir program¹¹¹. Yazarın ayrıca, Uluslararası Hukuk üzerine yüksek lisans programı¹¹² önerisi de bulunuyor. Ancak mevcut programda büyük bir değişiklik yaratmadan uygulanabilmesi

102) s.127

103) Burada belki de İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin 2003-2004 öğretim döneminde Türkiye'de ilk kez hukuk kliniği uygulamasına başladığını söylemek gerekir.

104) s.128

105) s.133

106) id.

107) id.

108) s.135

109) id.

110) s.137

111) id.

112) s.149

nedeniyle, ilk programın üstünde düşünülmesi gereken yanlarından aşağıda bahsetmek istiyoruz.

Bu programda yazar, bir uluslararası öğrenci derneğinin öğrenim aracı olarak kullanılmasını, yani öğrencilerden böyle bir derneği kurmalarının ve faaliyete geçirmelerinin beklenmesini öneriyor¹¹³. Üniversitenin, her an öğrencilerin kullanımına açık olacak bir "uluslararası oda" sağlaması, burada uluslararası dergiler ve internet bağlantısının bulunması da önerilmiş. Öğrencilerin bu odada çeşitli yayınları takip etmesi ve enformasyon teknolojileri ve bilgisinden faydalanma alışkanlığı geliştirmesi isteniyor¹¹⁴. Üniversite dışı katılımı ve meselelere geniş bakılmasını sağlamak için hukukçular, hakimler ve danışmanlık firmalarından belli kişilerin, programda roller üstlenmesi düşünülmüş¹¹⁵.

Söz konusu sertifikayı elde etmek için ilk yıl, o yılın dersleri yanında, öğrencilerin TOEFL'dan iyi bir sonuç alması, LSAT¹¹⁶ benzeri bir testi geçmesi ve AB'nin idari görevlerindeki işlere girmek için yapılan imtihana benzer yarışçı bir modele dayanan bir giriş sınavına girmesi ve bu programa niye girmek istediklerine dair bir yazı da yazmaları gerekiyor.

Yazar, bu programda Hukuk İngilizce'sinin mecburi olmasını, öğrencinin farazi mahkeme yarışmasına katılmasını¹¹⁷ ve bir öğretim görevlisinin gözetiminde çıkacak olan (örneğin Hukuk ve İş İdaresi isimli) bir derginin editörlüğünü yapması gibi tecrübeler edinmesini öneriyor¹¹⁸. Program, yurtdışında (örneğin Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi gibi bir yerde) staj imkanı sunabilmeli, ancak öğrenciler de her gün Wall Street Journal of Europe, the Financial Times, Frankfurter Allgemeine ve Herald Tribu-

---

113) s.141

114) id.

115) s.141

116) ABD'de Hukuk fakültesine gidebilmek için girilmesi gereken imtihan.

117) id.

118) s.143

ne gibi yayınları takip etmeli¹¹⁹. Öğrenciler, siyasi ekonomi ve uluslararası iş idaresi gibi dersler almalı, kültürel alanda, "önemli kitaplar" seminerlerine gitmeli, tarih ve felsefe ile ilgili dersler almalıdır¹²⁰. Bunun yanında, bir uzaktan eğitim programına da yazılmalıdır¹²¹. Yazar, daha sonraki yıllarda ise çalışma ziyareti, meslek dergilerine ve derneklerine üyelik, hukuk bürolarında staj, en az 12 ay yurtdışı ziyareti gibi zorunluluklar önermektedir¹²². Elbette yazarın bazı önerileri ancak İsviçre gibi müreffeh bir ülke düşünülerek yapılmıştır. Bunların Türkiye'de uygulanması kısıtlı mali kaynaklarla kolay değildir.

XII. Sonuç:

Yukarıdakilerin ışığında, üniversitelerden beklenen değişime açık olmalarıdır¹²³. Dogmatik şekilde ders anlatmanın dışında kalan yeni öğretim metodlarının akademisyenler tarafından benimsenmesi ve öğrenilerek uygulanması gerekmektedir¹²⁴. Bunun yanında, üniversiteler eğitim veren ve araştırma yapan kurumlar olmanın yanında, topluma danışmanlık hizmeti de veren bir kurum haline gelmelidir¹²⁵.

Yazar kısaca, hukukçunun günümüzde hukuki konularda danışmanlık veren birisi olmaktan, hukuki konularda karar veren müdürüne dönüşmüş olması karşısında, hukukun ticarete göre yapılandırılması gerektiğini savunuyor. Bu nedenle, birbirlerini pek de tanımayan bu ikilinin, birbirini tamamlayan, köprüler kuran bir birlikteliğe geçmesini zorunlu görüyor. Yazar, bu birlikteliğin sadece okul bittikten sonra uygulamada ortaya çıkan bir şey olmadığını savunuyor. Söz konusu birlikteliğin üniversite eğitimi sırasında öğretilip, araştırılmak için fazla karmaşık olduğu ve üniversite sırasında bunlara eğilmenin hukuk eğitimini fazla uygulama, hatta ekonomi ağır-

119) id.

120) id.

121) id.

122) s. 144-145

123) s. 156

124) s. 163

125) s. 170

lıklı yapacağı endişesine kapılmamak gerektiğini de belirtiyor. Sonuç olarak yazar, hukuk ve iş idaresinin interdisipliner bir uluslararası öğretim ve araştırma için çok uygun bir alan olduğuna ve ticaretle toplum arasında son yıllarda meydana gelen gelişmelerin hukuk eğitiminin mevcut şekilde devam etmesine dair kuşkular doğurduğuna hükmediyor¹²⁶.

200 sayfadan fazla bir yayını özetlemek oldukça zor bir iş. Özellikle kısıtlı sayfa sayımız düşünülürse. Bu nedenle, bir yandan yazarın kitabını tanıtırken, bir yandan da seçici olmaya çalıştık. Kitaptaki önerileri, öncelikle artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını, dünyanın değiştiğini, meselelere interdisipliner bakan, ekonomiden anlayan hukukçulara (tam tersi de geçerli, hukuktan anlayan ekonomistlere) ihtiyaç olduğu gerçeğini gören hukukçuların (ve ekonomistlerin) özellikle ilginç bulacağını umuyoruz. Çünkü kanımızca bir çoklarının sandığının aksine, hukukun ekonominin hizmetinde bir bilim dalı olmasından ziyade, iki bilim birbiriyle karşılıklı etkileşim halindedir ve bu, önümüzdeki dönemde azalmak bir yana, artarak devam edecektir.

---

126) s. 213